

ЕКОНОМІКА

УДК 334.722:658

В. В. Копчинська

Інститут підприємництва та сучасних технологій

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ У ПІДПРИЄМНИЦТВІ

Запропоновано оцінити ризик змін бізнесу в управлінні з використанням кількісної оцінки міри ризику. В антикризовому менеджменті треба не уникати ризику, а оцінювати його ступінь і керувати ризиком, щоб його зменшити. Для розв'язання цієї проблеми запропоновані моделі і методи живучості і тривалого бізнесу, які особливо актуальні для керування реальним бізнесом економіки перехідного періоду.

Вступ

В останні роки значно зріс інтерес широкого кола підприємців і фахівців до проблем ризику. Цьому сприяв накопичений досвід роботи в умовах становлення і розвитку ринкових відносин, невід'ємним атрибутом яких є невизначеність в одержанні кінцевого результату.

Більшість управлінських рішень приймаються в умовах ризику, що обумовлено рядом факторів – відсутністю повної інформації, наявністю протилежних тенденцій, елементами випадковості й ін. У цих умовах виникає неясність і непевність в одержанні очікуваного кінцевого результату, підвищується імовірність появи додаткових витрат і втрат.

Особливе значення проблема ризику набуває в підприємницькій діяльності. Бізнес неможливий без ризику. Посилення ризику – це, по суті, зворотний бік волі підприємництва, своєрідна плата за неї.

Антикризовий менеджмент є однією із найризиковіших зон діяльності, тому що на карту ставиться не тільки доля підприємства, але і репутація фахівця, що взявся за його фінансове оздоровлення. У будь-який момент існує небезпека кризи, навіть тоді, коли криза не спостерігається, коли її фактично немає. Це визначається тим, що в управлінні завжди існує ризик, що соціально-економічна система розвивається циклічно, що змінюється співвідношення керованих і некерованих процесів, змінюється людина, її потреби й інтереси. Управління соціально-економічною системою у деякій мірі повинно бути завжди антикризовим. Антикризове керування – це керування, у якому ухвалено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів, заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання її факторів для наступного розвитку [5].

Звідси випливає, що підприємцеві треба не уникати ризику, а вміти оцінювати ступінь ризику і вміти керувати ризиком, щоб його зменшити.

Щодо економічних процесів та об'єктів, *ризик – це економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління,*

неминучого вибору. Він має діалектичну об'єктивно-суб'єктивну структуру. Оцінка ризику є багатомірною величиною, що характеризує можливі відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, можливої невдачі (збитків) з урахуванням впливу контрольованих (керованих) і некерованих чинників, прямих і зворотних зв'язків [1]. В бізнесі у ряді випадків доводиться приймати рішення на підставі побудови системи гіпотез. Це правомірно, зокрема, через відсутність вичерпної, достовірної інформації, оскільки дає змогу долати таким чином невизначеність і переводить ситуацію невизначеності у ситуацію ризику, зокрема ризику відхилення від цілей, ризику недоотримання очікуваних результатів, ризику ймовірних збитків, які можуть виникнути через недостатню обґрунтованість тих чи інших гіпотез. Щоб урахувати ступінь ризику і частково уникнути можливих збитків, необхідно перевірити істинність гіпотез, висунути альтернативні варіанти.

На необхідність багатостороннього дослідження категорії економічного ризику, його ієрархічності, множини чинників звертає увагу Вітлінський В. В., який запропонував означення категорії економічного ризику [2] та її кількісне оцінювання [3]. Кількісна оцінка міри ризику є вектором, компоненти якого відбивають різні грані ризику і формуються залежно від цілей дослідження, прийнятої системи гіпотез, наявної інформації, ставлення суб'єкта ризику до невизначеності, конфліктності. Проведено аналіз окремих показників кількісної оцінки ризику. Зміна економічної ситуації в Україні ставить в ряд ключових проблему оцінки ризику затінення бізнесу. У суспільстві, де не створена державно-правова система, що гарантує верховенство закону, попередження руйнівних конфліктів, росте тіньова економіка.

Тіньовики, як відомо, не повідомляють органи статистики про свій господарський оборот. Тому пряма, статистично повна і достовірна оцінка масштабів тіньової економіки неможлива. За оцінками, розміри українського тіньового капіталу стосовно валового внутрішнього продукту за часткою "затінення" можуть бути порівняні з економіками окремих країн Латинської Америки, у яких вона досягає 60–70 %. Навіть за офіційними даними, як мінімум 25 % доходів населення приховуються.

Усе це обумовлює необхідність нового підходу до керування соціально-економічними процесами, у якому враховуються невизначеність результатів господарських рішень, неминучі фактори ризику.

Методи дослідження. Аналіз, систематизація й узагальнення вітчизняних і закордонних публікацій з питань аналізу, оцінки і керування ризиком показують, що в даний час:

- не розроблена придатна для різних теоретичних і практичних випадків формалізація, що дозволяє коректно обчислювати узагальнений показник оцінки ризику затінення бізнесу;

- відсутні науково обгрунтовані рекомендації з визначення “прийнятності” конкретного рівня ризику в різних ситуаціях;
- не розроблена нормативно-правова концепція, що дозволяє формувати норми і правила, що базуються на кількісних оцінках ризику.

Для кількісного визначення рівня ризику застосовуються різні методи: від складного імовірнісного аналізу до суто інтуїтивних. Нині вітчизняні менеджери зазвичай покладаються на інтуїцію, авторитет чи на досвід попередників. Лише незначний відсоток керівників здатний оцінити ризик із використанням економіко-математичних методів. Тому є необхідним розробити методи оцінки ризику затінення бізнесу, що могли б бути застосовані як у всіх підприємствах індивідуально, так і для групи підприємств, і базувалися б на доступних будь-якому аналітикові методах аналізу й програмному забезпеченні.

Кількісна оцінка міри ризику має діалектичну об'єктивно-суб'єктивну структуру, є вектором, а окремі показники ступеня ризику обчислюються в абсолютних або у відносних величинах [3].

В абсолютному вираженні найчастіше в якості величини ступеня ризику використовується міра розсіювання значень економічного показника щодо центра групування цих значень. Для знаходження цієї міри широко використовуються такі оцінки випадкової величини, як дисперсія та середньоквадратичне відхилення.

При розгляді низки проблем, пов'язаних з економічним аналізом і прийняттям рішень в умовах невизначеності, конфліктності, використовують зважені середньогеометричні величини відповідних економічних показників. За деяких припущень і гіпотез зважене середньогеометричне використовують у теорії раціональних сподівань, теорії пріоритетності ліквідності для оцінки дохідності (ставки відсотка) довгострокових фінансових інструментів. Можна використовувати дисперсію для оцінки ризику, яка ґрунтується на однаковому трактуванні як доданих сприятливих, так і від'ємних несприятливих відхилень величини реального ефекту від очікуваного значення. Тобто, використовується гіпотеза, що коливання випадкової величини в обидва боки від обраної бази однаково небажані. Але під час аналізу функціонування економічних систем виникає потреба в дослідженні несприятливих явищ як окремо взятих випадкових процесів. За таких ситуацій до розгляду можна ввести оцінку квадратів несприятливих відхилень, що зважена на сукупності тільки несприятливих явищ. Ця оцінка є модифікацією семіваріації. Величину ризику можна знаходити й у вигляді комбінації двох чи більшої кількості показників ризику.

Отже, оцінюючи ризик економічного об'єкта, суб'єкт ризику, як правило, цікавиться низкою показників, які відображають різні сторони невизначеності, конфлікту та породженого ними ризику.

Теорія живучості встановлює утримання і відношення головних функціональних понять, що описують поведження учасників: ефективність і живучість бізнесу, ставки податків і банківського кредиту, ефективність захисту від шкідливих впливів [4]. Методологічна значимість теорії живучості пояснюється тим, що вона вперше задає опис економічної ситуації на одній мові, загальній для всіх учасників економічної політики, причому цією мовою є мова функціональних відношень, вона забезпечує цілісність, повноту і простоту описів, зрозумілу для всіх учасників економічної політики як на макро-, так і мікроекономічному рівнях.

Кількість показників ступеня ризику в економіці та підприємстві весь час зростає у зв'язку з ускладненням соціально-економічного буття та з багатогранністю такої економічної категорії, як ризик. Внаслідок цього виникає проблема вибору кількісної оцінки ризику, що будуть компонентами вектора міри ризику. Для розв'язання цієї проблеми можна запропонувати моделі і методи живучості тіньового бізнесу, що особливо актуальні для керування реальним бізнесом економік перехідного періоду, коли рівень тіні може перевищувати 50 %.

Результати досліджень

Затінення бізнесу розглядається як вимушена реакція бізнесу на високу частку вилучень, що задають умови економіці. Ризик затінення бізнесу відбиває конфлікт управління між економікою і бізнесом. Усунення конфлікту пов'язане з узгодженням цілей зовнішнього і внутрішнього управління бізнесом шляхом зниження невизначеності, в основі якої лежить недолік знань про поведження бізнесу.

Ризик затінення бізнесу як математичне чекання рівня тіні відбиває конфлікт між живучістю бізнесу й умовами економіки, що виявляється у вигляді такої суб'єктивної реакції бізнесу, як відхід у тінь. Аналіз ризику, його структури і показників можуть сприяти розробці умов неконфліктної економіки з мінімально можливим рівнем тіні.

Мінімізацію ризику бізнесу можна розглядати як стратегію поведження, спрямовану на підтримку живучості шляхом або усунення конфлікту, або його подолання. Усунення конфлікту пов'язане з подоланням невизначеності у відносинах між економікою і бізнесом.

Ризик бізнесу можна описати, як імовірність події p (Δa^+), при якому бізнес ризикує недоодержати очікувану частку прибутку. Відношення додаткового прибутку a_{λ}^+ до частки вилучень з основного доходу a_w^- описується коефіцієнтом $g = a_{\lambda}^+ / a_w^-$, що названий коефіцієнтом живучості. Коефіцієнт живучості описує відношення інтенсивності захисту і вилучень. Тоді рівняння живучості бізнесу має вигляд:

$$a_w - a^+ = (1 - g)a_w^- \quad (1)$$

Збільшення частки вилучень з основного доходу бізнесу викликає зниження частки прибутку. Думаючи, що номінальне значення коефіцієнта живучості $g_0=1$ і зниження живучості дорівнює $\Delta g=g_0-g$, одержимо рівняння для відхилення прибутку бізнесу:

$$\Delta a_w^+ = \Delta g a_w^- \quad (2)$$

Бізнес може бути описаний у показниках основного доходу, отриманого на власному капіталі.

Під медіаною розуміється значення прогнозованої ознаки ризику затінення бізнесу, складеного в порядку зростання значень додаткового прибутку та вилучень:

$$M_{lw}(T) = T_{mlw} + \frac{S_{mlw-1}}{f_{mlw}} i \quad (3)$$

де T_{mlw} – нижня границя інтервалу інтенсивності вилучень, в якому знаходиться медіана;

S_{mlw} – сума додаткового прибутку в інтервалах, попередніх медіанному;

f_{mlw} – частка вилучень з основного доходу медіанного інтервалу;

i – величина інтервалу розрахунку прогнозованого коефіцієнту живучості.

Під модою розуміється, що прогнозоване значення ризику затінення бізнесу часто зустрічається в ранжируванному рядові.

$$M_{ow}(T) = T_{mow} + \frac{(f_{mow} - f_{mow-1})}{(2f_{mow} - f_{mow-1} + f_{mow+1})} i \quad (4)$$

де T_{mow} – нижня границя інтервалу не одержаної очікуваної частки прибутку, в якому знаходиться мода;

f_{mow} – значення коефіцієнта живучості відповідний цьому інтервалу;

f_{mow-1} – значення коефіцієнта живучості попередніх модовому інтервалу;

f_{mow+1} – значення коефіцієнта живучості наступному за модовим;

i – величина інтервалу розрахунку коефіцієнта живучості.

Це дозволить враховувати різні види додаткового доходу, у тому числі і тіньового. Для зниження ризику бізнес може підвищувати коефіцієнт живучості до номінального значення, при якому прибуток бізнесу невразливий з боку вилучень.

Висновок

Зміна економічної ситуації в Україні ставить проблему оцінки ризику затінення бізнесу в ряд ключових. У суспільстві, де не створена державно-правова система, що гарантує верховенство закону, попередження руйнівних конфліктів – росте тіньова економіка.

Використання теорії живучості та кількісної оцінки ризику приведе до зменшення ризику при ухваленні рішення в антикризовому управлінні. Моделі і методи живучості тіньового бізнесу особливо актуальні для керування реальним бізнесом в умовах економіки перехідного періоду.

Подальші дослідження мають торкатися динаміки ризику, виявлення ризику бізнесу, його властивостей, а також практики антикризового управління на всіх рівнях ієрархії управління економічними об'єктами.

Література

1. *В. В. Вітлінський, П. І. Верчено, А. В. Сігал, Я. С. Наконечний.* Економічний ризик: ігрові моделі. – К.: 2002. – 456 с.
 2. *Вітлінський В. В.* Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності // *Фінанси України.* – 2003. – № 3. – с. 3–9.
 3. *Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І.* Кількісне оцінювання ризику у фінансово-економічній сфері // *Фінанси України.* – 2003. – № 11. – С. 16–24.
 4. *Тимонін Ю. О.* Закон живучості бізнесів–систем. Збірник праць міжнародного симпозиуму “Наука і підприємництво”. (м. Трускавець, 14–19 лютого 2000 р.) Праці філії МГТУ ім. Н. Э Баумана в м. Калюзі. – С. 102–106.
-